

NEDERLANDSE

GEBARENTAAL

NEDERLANDSE GEBARENTAAL

VOORWOORD

Weinigen weten dat doven in de eerste plaats een culturele minderheid vormen gebaseerd op een eigen taal, de gebarentalen.

Over gebarentalen in het algemeen en de Nederlandse Gebarentaal in het bijzonder bestaan vele misverstanden.

In deze brochure komen de meest voorkomende misverstanden aan de orde.

Doven vormen een culturele minderheid

In Nederland wonen meer dan 200.000 doven en slechthorenden, onder wie 12.000 tot 15.000 prelinguaal doven. Zij zijn doof geboren of voor het derde levensjaar doof geworden. Voor hen is de Nederlandse Gebarentaal de natuurlijke taal. Ter vergelijking: in Nederland zijn ruim 4.000 'echte' blinden.

Dove mensen leven in veel opzichten hetzelfde als horende mensen. Zij eten, wonen, kleden zich, stemmen, lezen, schrijven, trouwen enz. net als hun horende landgenoten. Het belangrijkste verschil is hun taal, de Nederlandse Gebarentaal en alle kunstuitingen die daarvan gebruik maken (poëzie, theater, humor). Verder brengen doven vanuit lotsverbondenheid een deel van hun vrije tijd met elkaar door en hebben zij ook meer internationale contacten.

Dove mensen benadrukken dat zij in de eerste plaats een culturele minderheid zijn en pas in de tweede plaats een groep mensen met een handicap.

Gebarentalen zijn de natuurlijke talen van de doven

Gebarentalen bestaan al zo lang als er dove mensen zijn. Overal waar doven samenkomen, ontstaat een gebarentaal. Het zijn visuele talen met een eigen gebarenschat en grammatica.

De Nederlandse Gebarentaal volgt niet de structuur van het gesproken Nederlands, maar heeft een eigen structuur.

Gebarentalen zijn lange tijd onderdrukt geweest. Tijdens een congres in 1880, in Milaan, besloot de meerderheid van de aanwezige horende onderwijzers van dovenscholen dat het gebruik van gebaren moest worden tegengegaan. Gebaren zouden de ontwikkeling van het spreken in de weg staan. Bovendien zouden gebarentalen geen volwaardige talen zijn, maar primitieve gesticulatie. Ondanks deze onderdrukking van gebarentalen bleven de

meeste doven gebaren. De laatste jaren is het respect voor gebarentalen weer groeiende en worden gebarentalen meer en meer als volwaardige talen erkend.

Gebarentalen zijn echte talen

De onderzoeken die er in Amerika zijn gedaan naar de Amerikaanse Gebarentaal (American Sign Language) hebben aangetoond dat gebarentalen echte talen zijn. Gebarentalen maken gebruik van vaste grammaticale regels en hebben een eigen lexicon. Het is niet zo dat er voor ieder gebaar een woord en voor ieder woord een gebaar bestaat. Er is dus geen één op één relatie tussen gesproken taal en gebarentaal. Overigens bestaat die relatie ook niet tussen twee gesproken talen. Een onverwacht bewijs dat gebarentalen echte talen zijn, komt uit de hoek van de neurologie. Dove mensen blijken, net als horenden, te kunnen lijden aan afasie als gevolg van een hersenbloeding, die het taalgedeelte van de hersenen, waarin het taalbegrip en taalvermogen gezeteld zijn, beschadigd heeft. Dat geldt zowel voor mensen die een gebarentaal gebruiken, als voor hen die een gesproken taal beheersen.

In Nederland heeft het vrij lang geduurd voordat erkend werd dat gebarentalen echte talen zijn en dat er een Nederlandse Gebarentaal bestaat. De Nederlandse Stichting voor het Dove en Slechthorende Kind (NSDSK) doet sinds 1982 onderzoek naar de Nederlandse Gebarentaal.

De Universiteit van Amsterdam, Algemene Taalwetenschap, is sinds 1985 op dit gebied actief.

Gebarentaal is niet internationaal

Het kan niet vaak genoeg gezegd worden: gebarentaal is niet internationaal. Over het algemeen zijn gebarentalen landstalen, terwijl iedere landstaal ook zijn dialecten

kent. Er bestaat dus een Franse, Spaanse, Zweedse, Amerikaanse, Japanse Gebarentaal, enz. Zo is het Amerikaanse gebaar voor vader anders dan het Nederlandse gebaar. Toch kunnen dove mensen uit verschillende landen elkaar vrij gemakkelijk volgen. Hoe komt dat? Sommige grammaticale regels van gebarentalen lijken op elkaar. Bovendien hebben alle gebarentalen beeldende (iconische) en niet beeldende (arbitraire) gebaren. In internationale contacten laten de doven de arbitraire gebaren zoveel mogelijk weg en gebruiken zij vooral beeldende gebaren. Bij iconische gebaren is er een relatie tussen (een deel van) het voorwerp, de beweging ervan en het gebaar. Bij het gebaar voor 'bal' maak je een bal met je handen in de lucht. Bij het gebaar voor 'fiets' doe je de beweging van de trappers na. Bij het gebaar voor 'boot', maak je met je handen de voorsteven van de boot en de vaarbeweging. Overigens maken iconische gebaren maar een derde deel van het lexicon uit en zijn niet alle iconische gebaren meteen begrijpelijk. Daarom gebruiken doven in internationale contacten ook veel mimiek en pantomime. Als een dove Nederlander en een dove Amerikaan met elkaar gebaren, kunnen zij elkaar redelijk begrijpen. Maar als diezelfde Nederlander staat te kijken naar een gesprek tussen twee (dove) Amerikanen, begrijpt hij er vrijwel niets van. De twee Amerikanen communiceren in Amerikaanse Gebarentaal en de Nederlander is die taal niet machtig. Gebarentaal is dus niet internationaal.

Een gebarentaal is niet hetzelfde als een gebaarsysteem

Een gebaarsysteem is geen taal. In een gebaarsysteem gebruikt men de structuur van de gesproken taal en maakt daar af en toe een gebaar bij. Die gebaren worden geleend uit de gebarentaal.

Een gebaarsysteem wordt bijvoorbeeld gebruikt door de doventolk die wel eens op de televisie te zien is. De tolk spreekt de Nederlandse zin duidelijk uit, zonder stem, en maakt daar gebaren bij. Dat wordt ook wel 'Nederlands ondersteund met gebaren' genoemd.

Gebarentalen hebben echter een eigen zinsstructuur en zijn niet afgeleid van gesproken talen.

De Nederlandse Gebarentaal kent vijf dialecten

Er zijn in Nederland vijf gebarendialecten, die rondom de scholen en instituten voor doven zijn ontstaan: in de regio Amsterdam, Rotterdam, Groningen, Voorburg en Eindhoven.

Zo komen er voor het woord 'schoon' vier verschillende gebaren in de regio's voor, maar is het gebaar voor 'terug' in alle regio's hetzelfde. Overigens is het merendeel van de gebaren in alle regio's hetzelfde. Omdat gebarentalen lange tijd onderdrukt zijn geweest in het onderwijs, leerden de kinderen op school geen Nederlandse Gebarentaal. Omdat zij toch graag met elkaar wilden communiceren, maakten zij min of meer hun eigen taal. Zo ontstonden er gebaren die per gezin, per klas, per school en per generatie verschilden. Ook nu krijgen dove kinderen op school geen les in Nederlandse Gebarentaal als vak. Natuurlijk leren kinderen op school wel gebaren, maar dan van elkaar in hun vrije tijd.

Het is een groot tekort dat dove kinderen niet van jongs af aan hun eigen taal leren gebruiken. Eigenlijk zouden zij les moeten krijgen in de Nederlandse Gebarentaal, net zoals zij les krijgen in Nederlands. Het is vergelijkbaar met Turkse kinderen, die Turks en Nederlands, dus twee talen leren. In Zweden werd de Zweedse Gebarentaal in 1981 erkend als de officiële taal van de doven. In 1983 kwam er een nieuw leerplan voor de scholen voor doven.

Daarin stond dat dove kinderen niet alleen les moeten krijgen in de Zweedse taal, maar ook in de Zweedse Gebarentaal. Tweetalig onderwijs staat in Nederland nog ter discussie.

Gebarentalen zijn levende talen

Net als bij de gesproken talen verdwijnen er oude gebaren en komen er nieuwe gebaren bij, zoals het gebaar voor Aids, computer, therapeut, printer, raket en fax. Omdat de Nederlandse Gebarentaal zo lang onderdrukt is geweest, was de gebarenschat beperkt. Er moesten in snel tempo heel veel nieuwe gebaren worden 'gemaakt'. Bovendien zijn er steeds meer doven die een opleiding volgen, bijv. tot psychiater, maatschappelijk werker of computerdeskundige. Die studies brengen nieuwe begrippen met zich mee, waarvoor gebaren moeten ontstaan.

Gebarentalen zijn niet eenvoudig te leren

Een gebarentaal is een vreemde taal en vreemde talen zijn niet gemakkelijk om te leren. Gebarentalen hebben bovendien een hele andere structuur dan de meeste gesproken talen. Dat maakt het extra moeilijk om een gebarentaal te leren. Sommige horenden hebben moeite met het gebruiken van mimiek. Bovendien staat er nog weinig over gebarentalen op papier. Er is nog geen uitgebreid gebarenwoordenboek en grammatica van de Nederlandse Gebarentaal.

Net als bij andere vreemde talen is het oefenen in de praktijk heel belangrijk. Men leert sneller Frans door een jaar in Frankrijk te wonen, dan uit een boek. Veel omgaan met doven is een voorwaarde om een gebarentaal goed te leren.

Gebarentalen zijn niet primitief

Soms denken mensen dat je in gebarentalen alleen over concrete dingen kunt communiceren. Dat komt omdat zij het eerst de algemeen bekende en iconische gebaren herkennen.

Algemeen bekende gebaren worden ook door horende mensen gebruikt. Bijv: 'gek' (wijsvinger op voorhoofd), 'lekker' (met de hand schudden naast het hoofd) of 'geld' (met de duim over de wijsvinger wrijven). Bij iconische gebaren bestaat er een duidelijk verband tussen het voorwerp of de handeling en het gebaar. Bijvoorbeeld 'melk' (alsof je een koe melkt) of 'fiets' (de ronddraaiende beweging van de trappers). De betekenis van iconische gebaren is, eenmaal toegelicht, voor horende mensen gemakkelijk te onthouden. Veel gebaren zijn echter niet algemeen bekend en ook niet iconisch. Die moet je leren. Bovendien zijn er gebaren die door de expressie en de lichaamshouding steeds een andere betekenis hebben. Bijvoorbeeld de gebaren voor 'geïrriteerd', 'kwaad' en 'woedend' lijken op elkaar. Het verschil zit in de expressie en de grootte en felheid van het gebaar. Horende mensen zien die nuances vaak niet.

Verder zijn er uiteraard ook gebaren voor abstracte begrippen, zoals 'abstract', 'politiek', 'integratie', 'filosofie', 'communicatie'. In gebarentalen kan je dus over van alles van gedachten wisselen: wetenschap, kunst, God, politiek, filosofie, theorieën. Tenslotte, als je de gebaren kent, beheers je de gebarentaal nog niet. Het kost veel tijd om de grammatica van de gebarentaal te leren toepassen.

Er bestaat niet voor ieder woord een gebaar en voor ieder gebaar een woord

Sommige woordsoorten komen in de gebarentalen niet voor. Er worden geen lidwoorden, zoals 'een', 'de' en 'het',

gebruikt. In sommige gesproken talen zoals het Russisch overigens ook niet.

Het werkwoord 'zijn' komt niet voor en het hulpwerkwoord 'hebben' wordt niet gebruikt. Werkwoorden worden niet hetzelfde vervoegd als in een gesproken taal. Het woord 'heel' in de zin van 'heel lief' of 'heel mooi' bestaat ook niet. Het verschil tussen 'lief' en 'heel lief' wordt uitgedrukt door de expressie. Er bestaat ook geen gebaar voor 'te' (als bijwoord van graad). 'Te' zie je aan de negatieve gezichtsuitdrukking. De expressie geeft het verschil aan tussen 'mooi' en 'te mooi'. Soms bestaan er voor één woord, zoals 'op' of 'uit' verschillende gebaren. 'Uit' wordt in de zin 'Het boek is uit' anders gebaard dan in de zin 'Het is uit tussen ons'.

Gebarentalen zijn niet sneller dan gesproken talen

Gebarentalen zijn niet sneller maar ook niet langzamer dan gesproken talen. Het kost gemiddeld meer tijd om een gebaar te maken dan om een woord uit te spreken. Gebarentalen hebben echter de mogelijkheid van simultaneïteit, dat wil zeggen: verschillende stukjes informatie kunnen tegelijkertijd worden gegeven. De zin 'Ik ben niet ziek' bestaat uit vier woorden die na elkaar moeten worden uitgesproken. In de Nederlandse Gebarentaal wordt eerst het gebaar voor 'ik' gemaakt en daarna het gebaar voor 'ziek', terwijl gelijktijdig (simultaan) 'nee' wordt geschud. Dus hoewel soms de gesproken taal sneller is, dan weer de gebarentaal, is er gemiddeld geen verschil.

Vingerspellen is niet hetzelfde als gebaren maken

Vingerspellen is letters maken met de vingers. Zo kunnen de 26 letters van A tot en met Z worden gespeld.

In Nederland wordt het Nederlandse handalfabet gebruikt. Handalfabetten zijn niet over de hele wereld hetzelfde. In Engeland bijvoorbeeld worden de letters met twee handen gespeld, terwijl in Nederland één hand wordt gebruikt. Vingerspellen is niet hetzelfde als gebaren maken. Het woord 'koffie' kan je spellen met de hand door achter elkaar de zes letters te spellen. Voor het woord 'koffie' bestaat echter ook een gebaar. Vingerspelling wordt gebruikt voor:

- eigennamen,
- voor woorden waar je het gebaar niet voor kent,
- voor straatnamen en plaatsnamen.

Doven kunnen niet alles 'liplezen'

De term 'spraakafzien' verdient de voorkeur boven 'liplezen'. Er wordt namelijk niet alleen naar de lippen gekeken, maar ook naar de tong bijvoorbeeld. De meeste doven kunnen spraakafzien, maar dat wil niet zeggen dat ze zonder meer alles wat gezegd wordt kunnen aflezen. Integendeel. De Nederlandse taal kent veertig klanken en daarvan zijn maar tien klanken duidelijk te zien, dus 25%. Klinkers zijn wel redelijk af te lezen, maar een aantal medeklinkers niet. Het verschil tussen 'paard', 'baard' en 'maart' is niet te zien. Als mensen snel praten, een stijve bovenlip hebben, een sigaret in de mond laten bungelen, een overhangende snor hebben, kauwgum kauwen, een slecht passend kunstgebit hebben of in het donker zitten, is spraakafzien onmogelijk.

LITERATUUR

Buter, Henk e.a.
101 vragen over doof zijn
Amsterdam, oktober 1990

Janssen, Ruud e.a.
Het Handalfabet van doven
A.W. Bruna & zoon, Utrecht 1986

Koenen, Liesbeth e.a.
Gebarentaal. De taal van doven in Nederland
Nijgh & Van Ditmar, 1993

Sacks, Oliver
Stemmen zien
Meulenhoff, Amsterdam 1989

Schermer, Trude e.a.
De Nederlandse Gebarentaal
Van Tricht Uitgeverij, Amsterdam 1991

VIDEOBANDEN

Bloem, Tony; Ruud Janssen en Daria Mohr
De Gebarenwinkel
Tien dove mensen vertellen een verhaal in Nederlandse Gebarentaal
VPRO 1989

NSDSK/FODOK
Sprookjes op video
in Nederlandse Gebarentaal en in gebaarsysteem
Hans en Grietje
De Gelaarsde Kat
Assepoester
Roodkapje
te bestellen bij de FODOK, Postbus 754,
3500 AT Utrecht.

Hagen, Liesbeth
De man in het aquarium
(een portret van John van Gelder)
Media Academie, Hilversum 1993

COLOFON

'Nederlandse Gebarentaal' is een bewerking van een gedeelte van het boek '101 vragen over doof zijn'.

Mieke Julien heeft de tekst bewerkt en Hilde Salverda heeft de brochure vormgegeven.

101 vragen over doof zijn

tekst Henk Buter
 Wim Emmerik
 John van Gelder
 Will Hendriks
 Marijke Scheffener

eindredactie Mieke Julien
vormgeving Hilde Salverda

Te bestellen bij:

HANDTHEATER
p/a John van Gelder
Zeeburgerdijk 13
1093 SK Amsterdam
(tekst)tel: 020 - 612 53 35

© makers van '101 vragen over doof zijn'
Amsterdam, 1993.